

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR STRATÉGIAI TERVE ELÉ A NEMZETI KÖNYVTÁR JÖVŐJE

*A magyar nemzeti könyvtár 2001-ben készítette el középtávú stratégiai tervét.
A terv elkészítésében az Országos Széchényi Könyvtár valamennyi részlege aktívan részt vett.
A több mint nyolcvan oldalas dokumentumhoz Monok István főigazgató írt bevezetőt,
amelyben a nemzeti könyvtár hagyományos és új feladatait összegzi.*

A KÖNYVTÁR ALAPÍTÁSAKOR (1802: Bibliotheca Regnicolaris) Széchényi Ferenc maga határozta meg azokat az alapvető funkciókat, amelyek azóta sem változtak. Ezek elsősorban a gyűjteményépítésre vonatkoztak, hiszen azt javasolta, hogy a könyvtár a teljesség igényével gyűjtse mindazokat a dokumentumokat, amelyeket Magyarországon adtak ki, illetve amelyek külföldön jelentek meg, de magyar vonatkozásúak. Az elmúlt kétszáz évben azonban korszakonként újra kellett fogalmazni azokat a stratégiai terveket, amelyek a nemzeti könyvtár konkrét feladatait, fejlesztési irányait meghatározták. Az elmúlt négy évben a könyvtár működését meghatározó jogszabályok megváltoztak, a nemzeti könyvtáron belül létrejött a Könyvtári Intézet, az államháztartási törvényhez alkalmazkodóan a fenntartó Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma kiadta a könyvtár új „alapító okiratát”.

A kétszázadik születésnapját ünneplő könyvtár a huszadik század végére teljesen megváltozott környezetben működik. Alapjaiban ugyan nem változtathatja meg gyűjteményfejlesztése elveit, de a beszerzendő és nyilvántartandó dokumentumok mennyisége és főként jellege olyan változáson ment keresztül, hogy szükségessé vált az ehhez jobban alkalmazkodó stratégiai terv kidolgozása. Az információs társadalom igénye ezt a lépést szükségessé tette a legtöbb európai nemzeti könyvtár számára is. A magyar nemzeti könyvtár ezekkel a könyvtárakkal szorosan együttműködik, és velük összefogva közösen elhatározott irányú változtatásokat tervez és hajt végre.

A Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága által kidolgozott *Nemzeti Információs Társadalom. Stratégia*¹ című tervezet az a keret, amelynek célkitűzéseire a magyar nemzeti könyvtár szabni kívánja lépéseit. Ezzel is felhívja a figyelmet arra a nemzeti intézményi körre, amely nélkül az említett stratégiai terv nem valósítható meg.

A magyarországi könyvtári hálózat jól szervezett intézményi rendszer. Sajnos az elmúlt két évtizedben nem történtek meg azok a kormányzati szintű lépések, amelyek a könyvtári informatikai elképzeléseket egy irányba tartónak tudták volna összefogni. Így ez a könyvtári hálózat rövid- és középtávú terveiben kénytelen jelentős energiát és pénzügyi erőt fordítani a tartalmas együttműködés technikai hátterének kialakítására. A könyvtáros szakma egyetértésben kialakított közös terve² alkotják azt a szorosabb keretet, amelyhez alkalmazkodóan alakítottuk stratégiánkat.

Az európai nemzeti könyvtárak jövőre vonatkozó elképzeléseiben közös elem az, hogy (1) nem mondhatnák le a dokumentumok teljes körű gyűjtéséről, feltárásáról és megőrzéséről, (2) a munka folyamán azonban az eszközrendszert alapjaiban kell átalkotni úgy, hogy az informatikai megoldások adta lehetőségeket a legteljesebb módon kihasználhassák (elektronikus bibliográfiák, katalógusok és gyűjtemények), és ezzel (3) a könyvtári szolgáltatások új minőségét teremtsék meg. A tudományos alap kutatások valamennyi nemzeti könyvtár feladatai között szerepelnek, a nemzeti sajátosságoknak és a könyvtár történetének megfelelően eltérő módon. (A példa kedvéért: a német nemzeti könyvtár a Majnamenti Frankfurtban sohasem foglalkozott a korai német könyvanyaggal, hiszen ez a tartományi könyvtárak, illetve a lipcsei könyvtár feladata. A varsói nemzeti könyvtár a mai napig fontos irodalmi és művészeti lapok kiadója is.) Az európai nemzeti könyvtárak közössége és ennek fóruma (Conference of European National Librarians) ezeket a különbözőségeket is megőrizve alakította ki azokat az együttműködési formákat,³ amelyeknek a magyar nemzeti könyvtár is aktív részese.

A hagyományos értelemben vett nemzeti könyvtárak szolgáltatási rendjüket elsősorban a tudományos kutatás – és ezen belül is a humán, történelmi

1 *Nemzeti Információs Társadalom. Stratégia*. 1.0. Készítette a Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Kormánybiztossága. Budapest, 2001.

2 Skaliczki Judit: *A hazai könyvtárügy stratégiai fejlesztési tervének telematikai koncepciója*. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 46 (1999), 1. sz., 3–6.

3 Ezekről lásd: *Europe's National Libraries. 15 years of joint programmes*. The Hague, 2001, Conference of European National Librarians, vagy a lényegesen bővebb tájékoztatást: <http://www.kb.nl/gabriel>

kutatás – érdekeinek kiszolgálására alakították ki. Az országos információszolgáltatási rendszerek kialakulásával azonban (rendszeres és kurrens nemzeti bibliográfiák, könyvtárközi kölcsönzés, egyes dokumentumok országos lelőhely-nyilvántartásai, közös katalogizálási formák stb.) a nemzeti könyvtár hangsúlyosan a könyvtári rendszer tagjainak szolgáltatója.

A kultúra és a tudományok II. világháború utáni gyors demokratizálódásának eredményeként – Magyarországon ez a folyamat újabb lendületet az utóbbi évtizedben, a rendszerváltás utáni első felsőoktatási törvény alkalmazása után vett – a felhasználói kör nagyban kiszélesült és szerkezetében is átalakult. A könyvtárakat használók elsősorban a felsőoktatási folyamatban résztvevőkből kerülnek ki, és ezt a változást a nemzeti könyvtárak is követték szolgáltatási rendjük átalakításával. Egy másik általános változás is bekövetkezett az elmúlt harminc év olvasási szokásaiban: a könyvolvasás – ha megmaradt – a „magánolvasás” irányába tolódott el (otthon, utazás közben, egyéni tanulás), a könyvtár pedig döntően információszolgáltató helyé alakult. Ezeknek az új igényeknek a szolgáltatások megváltoztatásával való követésében a nemzeti könyvtárak sajátos helyzetbe kerültek. Működésük törvényi szabályozása fenntartja – helyesen – a hagyományos funkciókat (gyűjteményszervezés, a bibliográfiai nyilvántartás teljessége stb.), de a szolgáltatások technikai eszköztárában követniük kell a többi könyvtártípus intézményeit (egyetemi könyvtárak, közművelődési könyvtárak, szakkönyvtárak).

A magyar nemzeti könyvtárnak ráadásul törvényben előírt feladata a Magyarország határain kívül élő magyar közösségek könyvtárainak támogatása. Ezek a közösségek nagyjából még a hagyományos könyvtári ellátást igénylik, hagyományos formában. A stratégiai tervek szintjén kötelezően megfogalmazott *kinek szolgáltató?* kérdést az Országos Széchényi Könyvtár esetében nem lehet prioritás kijelölésével megválaszolni, „küldetésünk” ezért általánosabb szintet céloz meg.

A magyar nemzeti könyvtár több tekintetben is egyedi az európai nemzeti könyvtárak között. Nem mindenütt alakult ki zeneműtár, illetve az a feladatkör, amely a zenei dokumentumok nemzeti könyvtári kezeléséhez kötődik. Kevés helyen képez külön gyűjteményt a színháztörténeti forrásanyag, és ritka az olyan nemzeti könyvtár, amelynek filmarchívuma is lenne. A nemzeti könyvtár helye az egyes országok tudományos intézményei sorában ugyancsak nemzeti sajátosságokat mutat. Az országos feladatokat ellátó könyvtári intézetek sem mindenütt léteznek, és ha vannak is, nem biztos, hogy a nemzeti könyvtár részeként alapították azokat.

A magyar nemzeti könyvtár stratégiai tervének kialakításakor tehát a történeti sajátosságokat is figyelembe kellett venni. Ezért emeljük ki már a bevezetőben azt, hogy a stratégiai tervben megfogalmazott prioritások mellett meg kellett tartanunk párhuzamosságokat is. Vannak olyan elvégzendő feladatok, amelyek nem közvetlenül függenek egymástól, de bármelyik elhagyása vagy mellőzése az egész nemzeti könyvtár teljesítményét tenné kérdésessé. A telematikai program végrehajtásától nagyban függ hungarológiai terveink megvalósítása, de akkor is előbbre kell lépni ez utóbbi területen, ha az előbbi végrehajtása nehézségekbe ütközik. Ha a beruházási program részeként a középtávú tervezési időszak végére nem lesz lehetőségünk egy új könyvszállító rendszer építésére, akkor szolgáltatásbővítési programunk megvalósításának jelentős részéről le kell mondanunk.

Cselekvési tervünk megjelenésében szándékoltan aránytalan. A telematikai program részletezésével azt a szándékunkat is kifejezésre kívántuk juttatni, hogy a belső és külső erőforrásokat a magyar nemzeti könyvtár gyors modernizálása érdekében fogjuk mozgósítani. Az egyszeri gyors és hatékony technikai fejlesztés elmaradása ugyanis a könyvtárat helyben járásra, az európai folyamatok távoli kísérésére ítélik. Fejlesztések nélkül az olvasó-centrikus szolgáltatás is csak a propaganda szintjén valósulhat meg.

A telematikai program stratégiai prioritásának hangsúlyozása miatt valamennyi programot (gyűjteményszervezés, szolgáltatásbővítés stb.), amelyek megvalósulásának alapja az informatikai fejlesztés, a telematikai programok sorában írtunk le.

Stratégiai és cselekvési tervünk kialakításakor előtérbe állítottuk azon kormányzati elképzelések támogatását, amelyek az információkhoz való szabad és általános hozzáférés lehetőségeinek megteremtésére irányulnak, azokét, amelyek a nemzeti kulturális örökség minél szélesebb körű bemutatását célozzák itthon és külföldön (kiadási és kiállítási politika).

A stratégiai terv a következő alprogramokat tartalmazza:

1. gyűjteményszervezési program,
2. telematikai program,
3. gazdálkodási, beruházási, humánpolitikai és pályázati program,
4. szolgáltatásbővítési program,
5. állományvédelmi program,
6. hungarológiai program,
7. tudományos, kutatási, kiadási és kiállítási program,
8. a hazai és a nemzetközi kapcsolatépítés programja,
9. a szervezeti rend átalakításának programja,
10. a Könyvtári Intézet stratégiai terve.

Küldetés és jövőkép

Az ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR célja, hogy az információs társadalom igényei szerint feleljen meg az országos és a nemzetközi könyvtári közösség, a kutatás, az oktatás, valamint a legszélesebb olvasói kör elvárásainak, de úgy, hogy közben aktív formálója lehessen az elvárások alakításának is.

A magyar kulturális örökség dokumentumainak feltárása, összegyűjtése, feldolgozása és megőrzése mellett szolgálja a hazai és a nemzetközi könyvtári együttműködést, tudományos könyvtárként pedig váljon a magyar vonatkozású humán kutatások kiinduló forrásgyűjteményévé.

Alapvető célja az információkhoz való szabad és általános hozzáférés biztosítására irányuló országos programban való részvétel, ezzel a kormányzati szándékok aktív szolgálata.

Ehhez a könyvtár munkájában rövid távon a szervezeti és technikai megújulásra, és a tartalomszolgáltatás alapjainak megteremtésére, középtávon a tartalomszolgáltatás bővítésére helyezi a hangsúlyt.

Rövid távú (2002–2004) stratégiai célja tehát az, hogy

- szervezeti felépítése és gazdálkodási rendje,
- technikai felszereltsége,

- katalógusainak és bibliográfiai adatbázisainak tartalma,
- gyűjteményszervezési, szolgáltatási és tudományos munkája, továbbá
- kapcsolatrendszerének alakítása alkalmassá tegye közép- és majd hosszú távú elképzeléseinek megvalósítására.

Középtávon (2005–2007)

- elsődleges célunk a kialakított telematikai keretek tartalmi teljesebbé tétele,
- érvényesülnie kell a humánpolitikai program olyan eredményeinek, mint az előregedés megállítása, a felső- és középfokú alkalmazottak arányának javulása (kevesebb felsőfokú, több középfokú végzettségű dolgozó), illetve
- a különgyűjteményi táruk személyi megerősítésével a könyvtár tudományos arculatának hangsúlyozása,
- a beruházási tervek megvalósításával (új raktár és könyvszállító rendszer) új állományvédelmi koncepció végrehajtása.

MONOK ISTVÁN
monok@oszk.hu

Az „Uralkodók és corvinák” című kiállítás megnyitó ünnepsége. Balról jobbra: Dr. Karsay Orsolya, a kiállítás kurátora, Dr. Mádl Ferenc köztársasági elnök és Dr. Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

S. HIERONYMUS: COMMENTARII IN EPISTOLAS S. PAULI, Firenze, 1488 körül. Pergamen; 346×237 mm
Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 347. f. 1r, Fotó: Hapák József